

5/2009

40. vuosikerta
Kasvatusopillisen aikakauskirjan 146. vuosikerta
Kasvatus ja koulun 95. vuosikerta

Kasvatus

Pääkirjoitus

Marjatta Lairio – 391 Ohjaustyö tutkimuksen kehillä
Marjatta Vanhalakka-Ruoho - Sauli Puukari
– Päivi-Katriina Juutilainen

Artikkeleita

- Sakari Ahola – Loretta Galli 394 Koulutustakuusta ohjaustakuuseen –
nuorten koulupudokkaiden
niveltaiheohjauksen kehittäminen
- Harri Kukkonen 407 Ohjauskeskustelu pelitilana – erialaisuus
ammattillisen opettajaopiskelijan
ohjaamisessa
- Riitta Jyrhämä – Erja Syrjäläinen 417 Ohjaussuhde, ohjaajan roolit ja
pedagoginen ajattelu opetusharjoittelussa
- Anna Raija Nummenmaa – Hannu Soini 432 Akateeminen ohjaus tiedeyhteisössä
- Anne Kouvo – Marjatta Lairio – 443 Yliopisto-opiskelu osana opiskelijan
Sauli Puukari elämän ja identiteetin rakentumista
- Saara-Leena Kaunisto – Minna Uitto – 454 Ohjattu vertaisryhmä haavoittuvuudesta
kertomisen paikkana

Katsauksia

Jukka Lehtonen 465 Ei-heteroseksuaaliset nuoret, koulutuksen keskedyttäminen ja heteronormatiivisuus

English Summaries

475

Kirjoittajat

478

Luetteloita

480

Pääkirjoitus

Ohjaustyö tutkimuksen kehillä

Ohjauksen merkitystä ja sen uudelleen määrittelyn tarvetta korostetaan varsinkin yhteiskunnallisissa murrosvaiheissa. Yhteiskunnan ja työelämän muutokset ovatkin heijastuneet myös koulutus- ja työvoimapolitiikkaan ja muuttaneet merkittäväällä tavalla ohjausalan toimintaympäristöä ja ohjausalan ammattilaisilta edellytettävää asiantuntijuutta. Koulutusjärjestelmän joustaviin tutkimatorakenteisiin kuuluva valinnaisuus, kehittyvät opetussuunnitelmat, oppilaitosten moninaistuneet yhteistyöverkostot sekä työ- ja elinkeinoelämän erilaiset rakenteelliset ja uudenlaista osaamista edellyttävät muutokset ovat asettaneet ohjaustehtävissä työskenteleville kasvavia vaatimuksia. Ohjauksen asemaa ja merkitystä erilaisissa toimintaympäristöissä ovat vahvistaneet osaltaan myös oppimista koskevien käsitysten muuttuminen. Oppimisympäristöjen laadun tukemisessa ohjaajilla on yhteistyössä muiden ammattilaisten kanssa keskeinen asema.

Kansainvälisessä, erityisesti eurooppalaisessa keskustelussa korostuu aiempaa painokkaammin ohjauksen merkitys koulutuksen sekä työ- ja elinkeinohallinnon järjestelmien toimivuuden ja tuloksellisuuden parantamisessa. Sekä Euroopan unionin tasolla että kansallisissa linjauksissa ohjausta on tarkasteltu erityisesti elinikäisen oppimisen viitekehyksessä. Nähdään, että opetus- ja oppimisympäristöjä tulisi kehittää siten, että koulutuksen kentillä alusta lähtien voidaan luoda perusta elinikäiselle oppimiselle sekä persoonallisuuden kehittymiselle ja kasvulle. Tämä edellyttää riittäviä ja laadukkaita ohjauspalveluja erityisesti koulutuksen eri nivelvaiheissa. Tasavertaisen mahdollisuuksien luominen, osallisuuden rakentaminen, syrjäytymisen ehkäisy sekä moninaisuuden tukeminen ovat ohjaustyön kantavia yhteiskunnallis-eettisiä periaatteita.

Ohjaus- ja neuvontapalveluiden merkitys korostuu koulutusjärjestelmän ylemmille tasoille edettäessä. Viime vuosien aikana on vähitellen alettu kiinnittämään aiempaa painokkaammin huomiota myös aikuiskoulutuksessa ja työelämässä tapahtuvan ohjauksen kehittämiseen. Aikuiskoulutuksessa huomattava osa opettajien ja kouluttajien työstä on nykypäivinä ohjaustyötä. Korkeasteen opinto-ohjaus on myös ollut arvioinnin, kehittämisen ja kriittisen keskustelun kohteena 2000-luvulla. Ohjauksellisilla toimintatavoilla on paljonkin annettavaa työelämässä työntekijöiden mielekkään työn ja oppimisen tukemisessa, ammatillisten urien ja polkujen edistämässä sekä henkilöstövoimavarojen kehittämisessä.

Ammattikäytäntö antaa tutkimukselle herätteitä ja toimintakenttiä, kun taas tieteellinen tutkimus luo perustaa laadukkaille alan ammattikäytännöille. Kiinnostus ohjaukseen on lisääntymässä eri tieteenalojen piirissä, ja ohjaustutkimus on maassamme ja kansainvälisestikin arvioiden sekä määrällisesti että laadullisesti kasvussa. Ohjausalan keskusteluissa ja tutkimuksessa on viime aikoina painottunut ohjaustyön arviointitutkimus koulutus- ja työvoimapolitiittisten tavoitteiden toteutumisen näkökulmasta. Ei ole kuitenkaan syytä sivuuttaa ohjaustutkimuksen ydinteemoja. Ydinteemat liittyvät ohjausprosessien tutkimiseen, ohjauksen palvelujärjestelmien tutkimiseen sekä yksilöiden elämäntietojen tutkimiseen.

Yksilöiden ja yhteisöjen elämäntietojen tukevien kulttuuristen ja dialogisten ohjausprosessien tutkimus kohdentuu esimerkkinä henkilökohtaiseen ohjaukseen, ryhmäohjaukseen tai virtuaaliohjaukseen sekä sukupuoli- ja kulttuurisensitiiviseen ohjaukseen. Toisena teemana on opinto-ohjauksen palvelujärjestelmien toiminta ja ohjaustyö eri koulutusasteilla ja työelämässä. Ohjaus on

myös osa pedagogiikkaa, ja tällöin ohjaustoiminta nähdään opetukseen ja koulun ja oppilaitoksen kokonaistoimintaan kytkeytyneenä. Ohjaustyö on ohjaajan työtä, mutta sen odotetaan olevan aikaisempaa vahvemmin oppilaitoksen ja organisaation eri toimijoiden yhteistyötä sekä alueellista verkostotyötä. Kolmantena ydintutkimusteemana on koulutus- ja työurapolkujen sekä elämäntieteen moninaisuuden sekä näiden kulttuuristen ja yhteiskunnallisten ehtojen tutkimus. Yhteiskunta, sen erilaiset sosiaaliset ja kulttuuriset järjestelmät, luovat elämäntieteen yleisiä puitteita, jotka yhdessä yksilöllisten ja ainutkertaisten tekijöiden kanssa vaikuttavat elämäntieteen muotoutumiseen.

Ohjausasiatuntijuuden ja ohjaustutkimuksen paradigmat vaihtelevat eri aikakausina. Ammatinvalinnan ja urakehityksen kysymykset ovat olleet psykologisen ohjaustutkimuksen ja teoriakäsitteellisen keskeisiä alueita. Konstruktivistinen ja sosiokonstruktivistinen teoria ja siihen perustuvat työvälineet ovat nousseet – kenties kasvatustieteen tullessa voimakkaammin ohjauksen tutkimukseen mukaan – vahvasti esille. Kansainvälisissä keskusteluissa on painokkaasti tuotu esille kulttuuris-relaationaalista paradigmaa, joka korostaa suhteiden, siteiden ja paikkojen merkitystä yksilöllisen ja yhteisöllisen toiminnan suunnanotoissa. Myös ohjaussuhteet ja palvelujärjestelmät toimivat kulttuurisissa ja yhteiskunnallisissa yhteyksissään. Tämä keskusteluyhteys tuo aikaisempaa vankemmin kasvatussociologisen tutkimuksen ja mielikuvituksen osaksi ohjauksen tutkimusta.

Erilaisissa elämäntilanteissa olevien ihmisten kanssa toteutettavassa ohjauksessa korostuu ohjaustoiminnan lähtökohtana työskentelyn suunta toisaalta itsenäisiin valintoihin ja toisaalta aitoon yhteistyöhön. Yhteiskunnan monimuotoisuus ja valintojen runsaus edellyttävät kriittistä oppimista niin yksilö- kuin ryhmä- ja yhteisötasollakin. Ohjauksen tavoitteena on tukea yksilöiden taitoa ottaa suuntaa elämässään, edistää autonomian ja vastuullisuuden kehittymistä sekä edesauttaa elämäntaidollisten haasteiden ja pulmien selvittelyä yhdessä toisten ihmisten kanssa. Ohjauksen vaikuttavuuden kannalta olennaista on se, kuinka onnistuneesti toiminta integroituu osaksi eri organisaatioiden toimintakulttuuria ja miten ohjaukselliset periaatteet toteutuvat osana organisaatiokulttuuria. Missä määrin ohjaukselliset työtavat ovat vaarassa taipua aikakautemme tehokkuuden, yksipuolisen tuloksellisuuden ja kiireen muotteihin?

Tähän ohjausalan teemanumeroon olemme saaneet artikkeleita, joissa lähestytään monipuolista näkökulmista käsin ohjauksen kysymyksiä eri konteksteissa. Artikkelit tuovat esille, kuinka ohjauksen toteuttajina toimii eri tahoja, joista osalla on ohjausalan ammatillinen koulutus ja joilla ohjaustoiminta on päätoimista, ja osalla ohjaus sisältyy yhtenä osana ammatilliseen osaamiseen ja työnkuvaan. Ohjauksen moninaisiin haasteisiin vastaaminen toteutuu parhaiten, kun ohjauksesta vastaa useita erilaisia ohjaustahoja, joiden keskinäistä yhteistyötä koordinoidaan, ja näin luodaan edellytykset moniammatillisen yhteistyön toteutumiselle. Ohjaustyötä on tarkasteltava koko ajan myös osana laajempaa kulttuuria ja sen muutoksia. Tulevaisuudessa tarvitaan monipuolista, eri tieteenalojen osaamista hyödyntävää ohjausalan tutkimusta. Toivomme, että tämä ohjausalan teemanumero osaltaan virittää aktiivista keskustelua ja innostaa uusia tutkijoita mukaan ajankohtaisen, haastavan ja kehittyvän ohjausalan tutkimukseen.

Jyväskylässä/Joensuussa 10. marraskuuta 2009

Marjatta Lairio
Marjatta Vanhalakka-Ruoho
Sauli Puukari
Päivi-Katriina Juutilainen

Tiivistelmät

Ahola, Sakari – Galli, Loretta. 2009. KOULUTUSTAKUUSTA OHJAUSTAKUUSEEN – NUORTEN KOULUPUDOKKAIDEN NIVELVAIHEOHJAUKSEN KEHITTÄMINEN. *Kasvatus* 40 (5), 394–406.

Artikkelissa pohditaan koulupudokkaiden nivelvaiheohjauksen järjestämistä. Erityisesti pyritään etsimään syitä ja ratkaisuja siihen ongelmaan, etteivät matalan kynnyksen ohjauspiis- teet tavoita kaikkia nivelvaiheohjauksen tarpeessa olevia nuoria. Pitkittyneellä nivelvaiheel- la tarkoitetaan peruskoulun ja toisen asteen koulutuksen välistä tilaa, johon nuori putoaa jäätyään yhteishaussa ilman koulutuspaikkaa tai keskeytettyään opiskelun. Artikkelin ai- neistona on käytetty VaSkooli-projektissa kehitettyjä nivelvaiheohjauksen hyviä käytäntöjä sekä nuorten koulupudokkaiden ja heidän ohjaajiensa haastatteluja. Nuorten haastattelujen perusteella pyritään vastaamaan siihen, miksi osa heistä jää tai jättäytyy nivelvaiheohjauk- sen ulkopuolelle. Selityksiksi esitetään nuorten passiivisuus ja oma-aloitteisuuden puute, vaikea elämäntilanne ja kasautuneet syrjäytymisen riskitekijät sekä epäonnistumisen pelko. Artikkelissa pohditaan erityisesti näiden vaikeimmin tavoitettavien nuorten proaktiivisen ohjauksen mahdollisuuksia. Lopuksi esitellään Varsinais-Suomen koulupudokashankkeessa kehitelty ohjaustakuumalli, jonka tavoitteena on tarjota apua ja ohjausta kaikille ilman koulu- tuspaikkaa jääneille tai opintonsa keskeyttäneille nuorille riippumatta heidän oma-aloittei- suudestaan. Taustalla on samanlainen ajatus kuin etsivässä työssä: myös sellaisilla nuorilla, jotka eivät osaa hakeutua itsenäisesti palvelujen piiriin on oikeus saada apua.

Asiasanat: syrjäytyminen, koulupudokkaat, nivelvaiheohjaus

Kukkonen, Harri. 2009. OHJAUSKESKUSTELU PELITILANA – ERIALAISUUS AMMATILLISEN OPETTAJAOPISKELIJAN OHJAAMISESSA. *Kasvatus* 40 (5), 407–416.

Ammatillisen opettajankoulutuksen perinteeseen kuuluu, että opetusharjoittelujaksoa oh- jaavalla opettajalla on opettajakokemusta samalta alalta, jonka opettajaksi opettajaopiskelija on kouluttautumassa. Asiasisällön vankka tuntemus antaa ohjaavalle opettajalle tietäväm- män ja osaavamman aseman suhteessa opettajaopiskelijaan. Tässä artikkelissa tarkastelen epätavanomaista ohjausasetelmaa, jossa asiasisällön asiantuntemus onkin opettajaopiskeli- jalla. Kutsun tätä Erialaisuuteen perustuvaksi ohjauskeskusteluksi (Epok). Erottelen ohjaa- vien opettajien kertomuksista kolme erilaista asemoinnin ulottuvuutta. Käytän asemoinnista käsitteitä positio ja positiointi. Positioimalla itseään ja keskustelun toista osapuolta Epok:ssa tuotetaan erilaisia ohjaamisen ja ammatillisen opettajuuden konstruoinnin kannalta tarkoi- tuksenmukaisia keskustelun tiloja. Ohjauskeskustelu voidaan ymmärtää yhteistoiminnalli- seksi pelitilaksi, jossa tuotetaan narratiivia ammatillisena opettajana toimimisesta. Tärkeää ohjaamisessa eivät ole vain oppiaine tai opetusmenetelmät, vaan olennainen osa ohjauskes- kustelua ovat ammatillisena opettajana olemiseen liittyvät kysymykset.

Asiasanat: ohjauskeskustelu, ohjaava opettaja, ammatillinen opettajankoulutus, ammatilli- nen opettajuus, erialaisuus, asemointi, positiointi

Jyrhämä, Riitta - Syrjäläinen, Erja. 2009. OHJAUSSUHDE, OHJAAJAN ROOLIT JA PEDAGOGINEN AJATTELU OPETUSHARJOITTELUSSA. *Kasvatus* 49 (5), 417–431.

Artikkelissa tarkastellaan opettajankoulutuksessa tapahtuvaa opetusharjoittelun ohjausta. Tavoitteena on esitellä teoreettinen lähestymistapa ohjaussuhteen ja ohjaajan roolien ymmärtämiseksi. Lähtökohtana on opettajankoulutukselle asetetut tavoitteet tutkivasta ja pedagogisesti ajattelevasta opettajasta. Tutkimuksessa kehitellään mallia ohjaussuhteesta opettajan pedagogisen ajattelun tasomallin sekä didaktisen kolmion avulla. Tästä edelleen johdetaan yhdeksänkertainen ohjaajan rooleja kuvaava malli, jota voidaan käyttää hyödyksi ohjaustyössä ja ohjaajakoulutuksessa. Ohjausta koskevassa tutkimuksessa sitä voidaan käyttää analyysin pohjana.

Asiasanat: opetusharjoittelun ohjaus, ohjauksen teoria, ohjaajan roolit, tutkiva opettaja, opettajan pedagoginen ajattelu

Nummenmaa, Anna Raija – Soini, Hannu. 2009. AKATEEMINEN OHJAUS TIEDEYHTEISÖSSÄ. *Kasvatus* 40 (5), 432–442.

Akateemisen opiskelun keskeisenä tavoitteena on tieteellisen ajattelun ja asiantuntijuuden kehittyminen. Ymmärrys omasta tieteenalasta ja sen tutkimuksesta muodostaa asiantuntijuuden perustan. Tieteellisen ajattelun kehittyminen yhdistetäänkin usein tutkimusosaamiseen; erilaiset tutkimusopinnot sekä niihin liittyvä opetus ja ohjaus ovat keskeisiä oppimisen konteksteja. Akateeminen opetus ja ohjaus ovat vaativaa asiantuntijatyötä, ja ne edellyttävät monenlaista osaamista. Tässä artikkelissa keskitymme ohjaukseen ja tähän liittyvään osaamiseen. Akateeminen ohjaus yliopistossa on saumaton osa muuta koulutusprosessia; sen tavoitteena on omalta osaltaan tukea opiskelijan tieteellistä sivistystä, tieteellisen ajattelun oppimista sekä tieteellisen identiteetin kehittymistä. Artikkelissa tarkastellaan akateemista ohjausta erityisesti tohtorikoulutuksen näkökulmasta.

Asiasanat: Akateeminen ohjaus, ohjaussopimus, vertaisryhmä, käytäntöyhteisö

Kouvo, Anne – Lairio, Marjatta – Puukari, Sauli. 2009. Yliopisto-opiskelu osana opiskelijan elämän ja identiteetin rakentumista. *Kasvatus* 40 (5), 443–453.

Tutkimuksessa tarkastellaan, millaisena yliopisto-opiskelijat näkevät opiskeluaikansa elämän ja identiteetin rakentumisen näkökulmasta. Aineisto pohjautuu Jyväskylän yliopiston suomenkielisille perustutkinto-opiskelijoille suunnatun kyselyn (n = 882) teemaan ”Millaisena näet opiskeluajan elämäsi rakentumisen näkökulmasta?”. Tätä teemaa koskevaan avoimeen kysymykseen vastasi yhteensä 283 opiskelijaa. Aineisto analysoitiin sisällönanalyysillä.

Vastauksissa korostuivat henkilökohtaiset ja ammatilliset identiteettipohdinnat sekä sosiaaliin suhteisiin ja niiden rakentumiseen liittyvät kysymykset. Varsin monet opiskelijat kokivat opiskelun myönteisenä ajanjaksona, mutta myös opiskelun kuormittavuuteen liittyvät kokemukset olivat yleisiä. Lisäksi monet opiskelijat kertoivat ajattelutaitojensa kehittyneen yliopisto-opiskelun aikana.

Asiasanat: yliopisto-opiskelija, yliopisto-opiskelu, identiteetti, rakentuva aikuisuus

Kaunisto, Saara-Leena – Uitto, Minna – Estola, Eila – Syrjälä, Leena. 2009. OHJATTU VERTAISRYHMÄ HAAVOITTUVUUDESTA KERTOMISEN PAIKKANA. *Kasvatus* 40(5), 454–464.

Opettajien ja vanhempien väliin suhteisiin sisältyy ristiriitaisia tunteita ja haavoittuvuuden kokemuksia, jotka voivat kuormittaa. Ohjattu vertaisryhmä tarjoaa mahdollisuuksia niiden käsittelyyn ja siten voimavaroja hyvinvoinnille työssä. Työssä jaksamisen tueksi perustetussa ryhmässä opettajat jakoivat työhön liittyviä kokemuksiaan puolentoista vuoden ajan. Kerronnallinen lähestymistapa oli paitsi ohjauksen myös tässä esiteltävän tutkimuksen teoreettisena ja metodologisena lähtökohtana. Tutkimuksessa kysyttiin, miten ryhmässä kerrotaan haavoittuvuudesta ja millaiseksi ohjaus ja vertaistuki muotoutuvat. Haavoittuvuudesta keskusteltiin yhden opettajan kertomuksen pohjalta. Toisaalta opettajat antoivat neuvoja ja tekivät tulkintoja, ja toisaalta eläytyivät tilanteen herättämiin tunteisiin ja kertoivat kokemuksiaan. Ohjaajaa tarvitaan luomaan ryhmän rakenteita ja suuntaamaan kertomista kokemuksiin. Vertaistuki siis mahdollistaa uusien näkökulmien saamisen omaan työhön.

Asiasanat: ryhmä, ohjaus, vertaistuki, kerronnallisuus, opettajien ja vanhempien väliset suhteet, tunteet

Lehtonen, Jukka. 2009. EI-HETEROSEKSUAALISET NUORET, KOULUTUKSEN KESKEYTTÄMINEN JA HETERONORMATIIVISUUS. *Kasvatus* 40 (5), 465–474.

Katsauksessa tarkastellaan ei-heteroseksuaalisuuden ja heteronormatiivisuuden merkitystä koulun keskeyttämiselle. Ei-heteroseksuaalisilta nuorilta kerättyjen eri aineistojen pohjalta analysoidaan, miten seksuaalisuus ja sukupuoli merkityksellistyvät nuorten koulutusratkaisuissa ja koulutuksen ulkopuolelle jäämisessä. Kiusaaminen, hankala elämäntilanne ja etäisyydenotto heteronormatiivisiin lähtökohtiin saavat merkityksiä nuorten tarinoissa, jotka käsittelevät pärjäämistä koulussa ja koulun keskeyttämistä. Ohjauskäytäntöjen kehittäminen ja koulu yhteisöjen turvallisuuden lisääminen sekä hetero-odotuksen purkaminen edistäisivät ei-heteroseksuaalisten nuorten pärjäämistä koulutusjärjestelmässä.

Asiasanat: ohjaus, koulun keskeyttäminen, ei-heteroseksuaalisuus, heteronormatiivisuus, sukupuoli, seksuaalisuus.